

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

๒๒๕

การวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน

(Action Research : AR and
Practitioner Research : PR)

ดร.นุชนา เหลืองอังกูร *

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research : AR) เป็นการศึกษาที่เน้นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา โดยอาศัยการทำงานร่วมกันของทีมผู้ร่วมวิจัย มีวงจรการพัฒนาต่อเนื่องจนกว่าผลการพัฒนาจะเป็นที่พึงพอใจ

แม้ว่าในปัจจุบันคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้นำแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) มาให้นิสิตระดับบัณฑิตศึกษาส่วนหนึ่งใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ (Thesis) หรือ การศึกษาค้นคว้าอิสระ (Independent Study : IS) แต่นิสิตบางส่วนยังคงทำวิจัยลักษณะพัฒนางานในหน้าที่การงานของตนเอง โดยใช้หลักการวิจัยรูปแบบอื่น ๆ เช่น การวิจัยเชิงพัฒนา (Research and Development) การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research) หรือการวิจัยเชิงกึ่งทดลอง (Quasi-experimental Research) เป็นต้น การทำวิจัยในลักษณะพัฒนางานในหน้าที่ของตนเอง ดังกล่าวเรียกว่า “การวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (Practitioner Research : PR)” กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่มุ่งแก้ปัญหาสำคัญที่ผู้วิจัยประสบในฐานะผู้ปฏิบัติงาน โดยอาจทำคนเดียวหรือร่วมกับผู้ปฏิบัติ

*อาจารย์ประจำภาควิชาวิจัยและพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

งานคนอื่น ทั้งนี้สามารถเลือกใช้หลักการวิจัยรูปแบบใด ๆ และใช้เทคนิคการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพก็ได้

บทความเรื่องนี้มีความตั้งใจจะนำเสนอประเด็นอภิปรายเกี่ยวกับ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR)” และ “การวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR)” โดยพิจารณารายละเอียดใน 3 ประเด็นต่อไปนี้ ประเด็นที่หนึ่ง ที่มาของปัญหาการวิจัยและแนวทางการแก้ปัญหา

การวิจัยทั้ง 2 ประเภทเป็นการวิจัยในปัญหาที่ผู้วิจัยประสบ แต่การวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) อาจไม่เน้นการทำงานเป็นทีมมากเท่ากับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) ข้อควรคำนึงคือ การเลือกปัญหาของการวิจัยนั้นควรเป็นปัญหาสำคัญของที่ทำงานซึ่งคาดว่าจะสามารถปรับปรุงได้โดยการวิจัย เช่น การพัฒนาความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นต้น

ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) และการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) ดังนี้

กรณีที่หนึ่งคือ ปัญหาพฤติกรรมก่อกวนที่ชยะไม่เป็นที่ของนักเรียน

ถ้าเป็นตัวอย่างงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) เช่น ผู้บริหารโรงเรียนหนึ่งพบปัญหาพฤติกรรมก่อกวนที่ชยะไม่เป็นที่ของนักเรียน จึงพูดคุยกับครูในโรงเรียน ตัวแทนผู้ปกครอง ตัวแทนนักเรียน เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาหารือกัน การวางแผนการวิจัยและการตัดสินใจต่าง ๆ อาศัยความคิดเห็นจากทุกฝ่าย ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมก่อกวนที่ชยะไม่เป็นที่ เช่น กิจกรรมการสร้างความตระหนัก กิจกรรมการแบ่งเขตพื้นที่รับผิดชอบ การให้รางวัลเพื่อเสริมแรง ฯลฯ ทำอย่างต่อเนื่องหลายวงรอบแล้วทำการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ จนกว่าจะสามารถแก้ปัญหาพฤติกรรมก่อกวนที่ชยะไม่เป็นที่ของนักเรียนได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ

จากกรณีปัญหาเดิม หากเป็นการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) จุดเริ่มต้นอาจเกิดจากครูประจำชั้นเรียนหนึ่งพบว่า นักเรียนในชั้นของตนมีพฤติกรรมก่อกวนที่ชยะไม่เป็นที่ แนวทางการแก้ปัญหาอาจมีหลายวิธี ตัวอย่างเช่นวิธีที่หนึ่งครูพยายามพูดคุยกับนักเรียนเพื่อหาแนวทางการแก้ไขพฤติกรรมดังกล่าวร่วมกัน ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจนกระทั่งผลการพัฒนาเป็นที่น่าพอใจ (ใช้หลักการบางประการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ) วิธีที่สองครูอาจพัฒนาสื่อ/นวัตกรรม ที่ส่งเสริมพฤติกรรมที่ถูกต้องการคือให้ชยะให้เป็นที่เป็นทาง ดำเนินการทดลองใช้สื่อ/นวัตกรรมและประเมินผลการใช้สื่อ/นวัตกรรมดังกล่าวว่ามีผลอย่างไรต่อ พฤติกรรมของนักเรียน (ใช้หลักการวิจัยเชิงพัฒนา) เป็นต้น

กรณีที่สอง คือ ปัญหาการจัดการเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์เรื่องการแก้โจทย์ปัญหา

ตัวอย่างงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) เช่นครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ที่สอนช่วงชั้นเดียวกันวิเคราะห์ปัญหานี้ร่วมกัน แล้วหาแนวทางการแก้ปัญหาหลาย ๆ วิธี เช่น ปรับลำดับการสอนความรู้พื้นฐานที่จำเป็นเพื่อช่วยให้นักเรียนสามารถเรียนรู้เรื่องการแก้โจทย์ปัญหา จัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative learning) ปรับเปลี่ยนแบบฝึกหัดให้เหมาะสมกับระดับความสามารถของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม ฯลฯ ทั้งนี้การตัดสินใจต่าง ๆ ขึ้นกับความร่วมมือร่วมใจ

ของผู้ร่วมวิจัยและพัฒนา วิธีการอย่างต่อเนื่องจนกว่าผลการพัฒนาคือ นักเรียนมีความสามารถในการแก้โจทย์ปัญหาอยู่ในระดับที่พอใจ

จากกรณีที่สอง หากเป็นงานวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) จะเริ่มจากครูผู้สอนวิชาคณิตศาสตร์คนหนึ่งพบว่า นักเรียนที่ตนสอนมีปัญหาในการเรียนเรื่องการแก้โจทย์ปัญหา จึงมุ่งแก้ปัญหาดังกล่าวเพื่อให้นักเรียนมีความสามารถในการแก้โจทย์ปัญหา โดยอาจออกแบบการวิจัยได้หลากหลายรูปแบบ เช่น วิจัยเชิงพัฒนา (พัฒนาสื่อ/นวัตกรรมแล้วทดลอง) วิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง (ทดลองรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้) หรือวิจัยเชิงปฏิบัติการ (พัฒนาวิธีการใดอย่างต่อเนื่องจนกว่านักเรียนมีความสามารถในการแก้โจทย์ปัญหา) เป็นต้น ทั้งนี้อาจขอความร่วมมือไปยังเพื่อนร่วมงานหรือศึกษานิเทศก์เพื่อช่วยหาแนวทางในการแก้ปัญหา แต่อาจไม่เน้นการทำงานเป็นทีมมากนักเพราะการตัดสินใจต่าง ๆ ขึ้นกับผู้วิจัยเพียงผู้เดียว

โดยสรุปคือ การวิจัยทั้ง 2 ประเภทจะมีที่มาของปัญหาการวิจัยคล้าย ๆ กัน คือ ผู้ปฏิบัติงานพบปัญหาในหน้าที่การงานของตนหรือต้องการพัฒนางาน จึงดำเนินการวิจัยโดยพยายามเลือกหัวข้อที่น่าจะสามารถแก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือของผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้อง ส่วนความแตกต่างคือ การวิจัย เชิงปฏิบัติการ (AR) เน้นการทำงานเป็นทีม (Team Work) และการมีส่วนร่วม (Participatory) ของผู้ร่วมวิจัย ขณะที่การวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) เน้นการพยายามแก้ปัญหาและตัดสินใจโดยผู้วิจัยเองหรือเพียงอาศัยความร่วมมือ (Collaboration) ของผู้อื่น

ประเด็นที่สอง รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับผู้วิจัย

งานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) เป็นการวิจัยโดยผู้ที่ประสบปัญหาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ทั้งนี้เน้นการทำงานเป็นทีมโดยอาจจำแนกเป็น 3 รูปแบบ ตามบทบาทความสำคัญของผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยกล่าวคือ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงเทคนิควิธี (Technical Action Research) เป็นการวิจัยในลักษณะที่เกิดจากบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีประสบการณ์หรือมีอำนาจสูงกว่า ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกจึงค่อนข้างมีบทบาทในการออกแบบหรือควบคุมทิศทางในการวิจัย ตัวอย่างเช่น ผู้บริหารโรงเรียนแห่งหนึ่งมีความเห็นว่าครูส่วนใหญ่ในโรงเรียนยังคงจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยครูเป็นผู้สอนหรือถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียน จึงต้องการจะพัฒนาครูให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ความลำบากคือการโน้มน้าวให้ครูในโรงเรียนตระหนักในปัญหาร่วมกันและร่วมมือในการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ (Practical Action Research) เป็นการวิจัยที่เกิดจากผู้ปฏิบัติงานต้องการพัฒนางาน โดยอาศัยการสะสมความรู้ ประสบการณ์และความสามารถซึ่งได้จากการทำงานร่วมกับผู้ร่วมงาน ลักษณะการทำวิจัยค่อนข้างอาศัยการประสานงานและหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย แต่อยู่ในกรอบงานเดิม ตัวอย่างเช่น ครูผู้สอนวิชาภาษาอังกฤษตั้งข้อสังเกตว่า นักเรียนไม่ค่อยมีโอกาสพูดภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียน

จึงร่วมกันหาทางจัดกิจกรรมส่งเสริมการพูดหรือบูรณาการการฝึกพูดภาษาอังกฤษร่วมกับอาจารย์ผู้สอนวิชาอื่น ๆ แต่อยู่ภายในกรอบของหลักสูตร

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (Emancipatory Action Research) เป็นการวิจัยที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรุนแรงกว่าแบบที่ 1 และ 2 ผู้วิจัยต้องใช้ความสุ่มรอบคอบ ความเป็นวิชาชีพชั้นสูงเข้าร่วม โดยมีความมุ่งหมายเพื่อปลดปล่อยผู้ที่มีส่วนร่วมทั้งหมดให้หลุดพ้นจากการควบคุม บังคับ ความกดดัน จากระบบระบอบเดิม ตัวอย่างเช่น โรงเรียนแห่งหนึ่ง คณะครูอาจารย์และผู้บริหารมีการวิเคราะห์วิจารณ์ถึงแนวทางระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในปัจจุบันว่ามีขั้นตอนยุ่งยาก ซับซ้อน ไม่สามารถปฏิบัติตามได้หมด คาบกิจกรรมโฮมรูมอยู่ในช่วงเช้าซึ่งทุกคนเร่งรีบ จึงไม่มีประโยชน์ แบบฟอร์มบันทึกข้อมูลนักเรียนไม่เป็นปัจจุบัน ฯลฯ เมื่อทุกฝ่ายตระหนักปัญหาร่วมกันจึงวางแผนร่วมกัน พัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียนชั้นใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน มีการปรับปรุงแบบฟอร์มต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงเวลาและกิจกรรมโฮมรูม ฯลฯ ผลการพัฒนาจะดำเนินการหลายวงจรจนได้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ทุกฝ่ายยอมรับและพึงพอใจ ซึ่งเป็นการประยุกต์ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าด้วยกัน

นักวิจัยเชิงปฏิบัติการบางกลุ่มมีความเชื่อว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบปลดปล่อยให้เป็นอิสระ เพียงแบบเดียวที่ถือว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบบริสุทธิ์เพราะเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย หรือ อาจเรียกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ส่วนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) ไม่เคร่งครัดในเรื่องการทำวิจัยคนเดียวหรือทำงานวิจัยเป็นทีม แต่เน้นว่าเป็นการพัฒนางานโดยผู้ปฏิบัติงานเอง หากผู้วิจัยเลือกทำงานวิจัยคนเดียวการตัดสินใจ ต่าง ๆ ก็จะขึ้นกับคนเดียวเพียงคนเดียว ในขณะที่หากผู้วิจัยทำงานกับผู้ร่วมวิจัยก็มักจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะอาศัยความร่วมมือ (Collaboration) จากผู้อื่น ยกตัวอย่าง เช่น กรณีตัวอย่างที่ครูผู้สอนคณิตศาสตร์ต้องการพัฒนาความสามารถในการแก้โจทย์ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผู้วิจัยจำเป็นต้อง ขอความช่วยเหลือจากศึกษานิเทศก์ จากครูต้นแบบทางคณิตศาสตร์ จากผู้เชี่ยวชาญการออกแบบ สื่อคอมพิวเตอร์ ฯลฯ เพื่อวางแผนดำเนินการตามแผนเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สะท้อนผลจาก วงรอบแรก เพื่อนำไปสู่การวางแผนวงรอบที่สองต่อไป งานวิจัยลักษณะดังกล่าวเรียกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบอาศัยความร่วมมือ (Collaborative Action Research)

ประเด็นที่สาม เทคนิคการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์

งานวิจัยทั้ง 2 ลักษณะอาจใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณมักใช้สถิติพรรณนาอย่างง่าย ๆ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) อาจยึดแนวคิดของคนใดคนหนึ่ง เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของเคมมิสและแมกแทคคาท (Kemmis

& McTaggart. 1988) ก่อนข้างมีลำดับขั้นชัดเจนคือ วางแผน (Plan) ลงมือปฏิบัติ (Act) สังเกต (Observe) และสะท้อนผล การปฏิบัติ (Reflect) เป็นต้น โดยทำการพัฒนาหลายวงรอบ (Spiral) จนกว่าผลการพัฒนาจะเป็นที่น่าพอใจ ส่วนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติ (PR) อาจใช้หลักการวิจัยแบบใด ๆ ที่สามารถพัฒนาหรือแก้ปัญหาที่ตน ประสบ โดยอาจดำเนินการเพียงครั้งเดียวหรือหลายครั้งก็ได้

สรุป

การวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) ซึ่งนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เริ่มจากทำการวิเคราะห์สภาพการณ์ปัญหาการปฏิบัติงานของตนเอง วางแผนการวิจัยโดยมีขั้นตอนการวิจัยตามหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) ดำเนินการวิจัยตามแผนที่วางไว้ เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสะท้อนผลการแก้ปัญหาในวงรอบแรก นำสู่การวางแผนวงรอบที่สองต่อไป ข้อสังเกตที่พบคือรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ร่วมวิจัยส่วนใหญ่มักจะเป็นแบบอาศัยความร่วมมือ กล่าวคือผู้วิจัยเป็นผู้มีบทบาทสูงสุด แต่ก็จำเป็นต้องขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในงานนั้นอยู่แล้ว

จากแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานที่กล่าวมาแล้ว อาจสรุปได้ว่า การวิจัยของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงาน (PR) ซึ่งอาศัยหลักการบางประการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) หรืออาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบอาศัยความร่วมมือ (Collaborative Action Research)

บรรณานุกรม

- Grundy, S. 1982. Three modes of action research, Curriculum Perspective. Vol. 2, no. 3, pp.23-24.
- Jeans, B.A. 2000. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง มหาวิทยาลัยและโรงเรียน :
ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาวิชาชีพ ระหว่างวันที่ 28-30 ตุลาคม 2543 จัดโดย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Kemmis, S. and McTaggart, R. 1988. The Action Research Planner. Deakin University Press Melbourne.